

Е. Л. Носенко, Р. О. Труляєв

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара***РОЛЬ ПОЗИТИВНИХ ЦІННОСТЕЙ ПЕДАГОГА
В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ УЧНІВ
(СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ)**

Здійснено аналіз існуючих досліджень психологічних факторів, що впливають на результативність навчальної діяльності учнів. Теоретично обґрунтовано, що найважливішим серед них є сформованість у педагога цінності «Мудрість» і відповідних їй позитивних особистісних властивостей: відкритості новому досвіду, допитливості, креативності, любові до пізнання. Завдяки цим властивостям педагог відчуває задоволення собою як суб'єктом навчальної діяльності, що сприяє прояву гуманності та справедливості по відношенню до учнів.

Ключові слова: позитивні цінності, позитивні властивості особистості, педагог, задоволеність професійною діяльністю, учень, успішність у навчанні.

Проанализированы существующие исследования факторов, которые влияют на результативность учебной деятельности учащихся. Теоретически обосновано положение о том, что наиболее важным из них является сформированность у педагога ценности «Мудрость» и соответствующих ей позитивных характеристик личности: открытости новому опыту, любознательности, креативности, любви к познанию. Благодаря этим характеристикам педагог испытывает удовлетворенность собою как субъектом педагогической деятельности, что способствует проявлению им гуманности и справедливости по отношению к ученикам как важным предпосылкам успешности обучения последних.

Ключевые слова: позитивные ценности, позитивные характеристики личности, педагог, удовлетворенность профессиональной деятельностью, ученик, успешность в обучении.

The paper presents an analysis of the psychological factors facilitating the academic success of the learners. It has been theoretically substantiated that the key factor is the teacher's virtue of «Wisdom» and the personality characteristics related to it: openness to experience, curiosity, creativity, love for learning. They determine the teacher's humane and fair attitude to the learners breeding their academic success.

Key words: positive values, teacher's character strengths, professional satisfaction, learner's academic success.

Постановка проблеми. Головною метою діяльності будь-якого навчального закладу є формування здорової та соціалізованої особистості. Для досягнення цієї мети у навчальному закладі повинно бути створено принаймні три важливі умови: по-перше, забезпечення ефективної передачі знань учням, одним із проявів наявності якої є високі показники навчальної успішності; по-друге, забезпечено умови для соціалізації учнів; і, по-третє, гарантовано збереження та покращення психологічного здоров'я учнів. Усі три умови взаємопов'язані.

На ефективне засвоєння учнями накопичених людством знань та досвіду, що є першочерговим завданням педагогічного процесу, впливає не тільки професійна компетентність педагога, а й інші психологічні чинники, які пронизують увесь педагогічний процес, зокрема ті, що надають діяльності педагога певної своєрідності та не можуть не відобразитися на кінцевому результаті навчальної діяльності, відповідальність за який покладена на педагога. Тому вивчення факторів, що сприяють забезпеченню навчальної успішності, є перспективною сферою досліджень сучасної психології. Актуальність таких досліджень обґрунтовується ще й тим, що на сьогоднішній день зафіксовано значну кількість невстигаючих

учнів. При цьому низькі показники навчання часто пов'язані з педагогічно й психологічно неадекватними діями вчителів, які є організаторами пізнавальної діяльності дітей та безпосередньо взаємодіють із ними.

Існує значна кількість досліджень, в яких вивчалися психологічні детермінанти навчальної успішності, зокрема з позицій позитивної психології. Серед них можна відмітити вивчення російськими дослідниками впливу позитивного мислення старшокласників на їхні навчальні досягнення (Т. О. Гордєєва, Є. Н. Осін, 2010) [1]. Спираючись на роботи Д. Гудхарт, Дж. Капрари, П. Стека, М. Селігмана, К. Петерсона, зазначені автори розглядають позитивне мислення як комплексне утворення, що містить кілька відносно незалежних складових, а саме: 1) позитивні (конструктивні) уявлення про себе, свої можливості; 2) оптимістична інтерпретація минулого і теперішнього життєвого досвіду (оптимістичний атрибуційний стиль) та 3) позитивні очікування від майбутнього (диспозиційний оптимізм). Експериментальним шляхом доведено, що позитивне мислення має надійні та статистично значимі зв'язки з суб'єктивним благополуччям та навчальною успішністю старших школярів. Було встановлено, що при аналізі взаємозв'язків оптимістичного атрибуційного стилю з успішністю навчальної діяльності необхідно розрізняти прояви оптимістичного атрибуційного стилю як по відношенню до позитивних, так і до негативних ситуацій, оскільки надійні зв'язки з успішністю навчальної діяльності має тільки перший тип ситуацій [1].

Дослідження О. Д. Погрібної, метою якого було вивчення психологічного механізму об'єктивності оцінювання вчителем успішності навчальної діяльності учнів, проливає світло на ще один важливий психологічний фактор навчальних досягнень – стиль управління, який притаманний вчителю під час проведення уроку [12]. Дослідницею доведено, що найбільш об'єктивно оцінюють знання та вміння учнів ті вчителі, які дотримуються демократичного стилю керівництва. Учні таких учителів мають вищі показники навчальної успішності, оскільки на уроці створюються сприятливіші умови для реалізації ними своїх знань. Дослідниця прийшла до висновку, що на уроках учителів-«демократів» ситуація опитування оцінюється учнями як позитивно-стійка, у той час як на уроках учителів-«автократів» – як негативно-стійка, а на уроках вчителів-«лібералів» – як нестабільна. Крім того в роботі О. Д. Погрібної розкрито ще одну цікаву залежність: на навчальні досягнення впливає тип нервової системи учня. Доведено, що учні зі слабкою нервовою системою та домінантністю процесів збудження над гальмуванням у «зовнішньому» балансі, виявляються успішнішими.

А. Я. Чебикін у своїх роботах з емоційної регуляції навчальної діяльності переконливо продемонстрував, що навчальні досягнення учнів на уроках залежать від умілого використання вчителем прийомів емоційної регуляції навчально-пізнавальної діяльності учнів [16]. Автор запропонував поділити навчально-пізнавальну діяльність на три етапи: аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний. На кожному з цих етапів доцільно використовувати різні прийоми емоційної регуляції з урахуванням специфіки навчальної діяльності та домінуючих мотивів і емоцій учня. Наприклад, на етапі аналізу відбувається первинне усвідомлення навчального завдання, його емоційна оцінка та певне емоційне закріплення у свідомості учня. На цьому етапі для досягнення високих показників навчальної успішності автор пропонує використовувати такі прийоми, як переключення уваги, композиційне моделювання, психомоторні вправи, наведення яскравих цитат та парадоксальних випадків. Йдеться про зовнішній психолого-педагогічний рівень регуляції. А. Я. Чебикін прийшов до висновку, що «систему (модель) основних емоцій, які детермінують пізнавальну активність тих, хто навчається, відповідно до основних компонентів навчальної діяльності можна представити як рух емоцій від здивування до допитливості – від допитливості до любові до пізнання – від любові до пізнання до захоплення знаннями» [16].

Український дослідник М. М. Кулеша (2004) [4] та російська дослідниця Н. А. Трегубова (2002) [15], незалежно один від одного, вивчали вплив стилю педагогічного спілкування на мотивацію учіння дітей, на темп їхнього розумового розвитку та навчальні успіхи. Досліджувалися комунікативний, емоційний та поведінковий компоненти стилю педагогічного спілкування в їхніх зв'язках із мотивацією навчальної діяльності дітей та навчальними досягненнями. Дослідниками було доведено, що стиль педагогічного спілкування вчителя є вагомим фактором, який впливає на мотивацію учіння дітей та їхню навчальну успішність. Науковцями було розроблено практичні заходи для оптимізації педагогічного спілкування вчителів початкових класів.

Викликає інтерес дослідження В. О. Росохи (1997) [13], в якому автор представила результати вивчення зв'язку особливостей типу емоційності викладача зі специфікою ставлення до нього студентів як до особистості та професіонала, а також до дисципліни, яку він викладає. На основі стійкого поєднання первинних емоцій радості, гніву та страху за допомогою алгоритмів автоматичної класифікації серед викладачів ВНЗ МВС України було виділено три емоційних типи: Р-тип, ГРС-тип, та РСГ-тип. У представників ГРС-типу домінує авторитарно-агресивний стиль міжособистісних відносин та панує негативна психологічна атмосфера на заняттях; у представників РСГ-типу спостерігається доброзичливий стиль міжособистісних відносин та домінує позитивна психологічна атмосфера під час проведення занять; представники Р-типу займають проміжне становище. Формуючи певне ставлення до викладача та навчальної дисципліни, тип емоційності педагога, таким чином, впливає і на навчальні успіхи студентів.

Слід зазначити, що наведеними роботами не вичерпується накопичений масив даних психологічних факторів, які впливають на навчальні досягнення учнів. Однак звертає на себе увагу той факт, що на сьогоднішній день недостатньо вивчена роль мотиваційно-ціннісної сфери вчителя в аспекті її зв'язку з його професійною ефективністю та навчальними досягненнями учнів. І це попри те, що саме ціннісні орієнтації лежать в основі та регулюють прояв тих особистісних якостей вчителя, які в наведених вище роботах виступають фактором впливу на навчальну успішність учнів. У більшості випадків дослідження, які торкаються ціннісних орієнтацій педагога, спрямовані на вивчення чинників та умов, що впливають на мотиваційно-ціннісну сферу та вивчають ціннісні орієнтації в їх динаміці та розвитку (М. М. Окса, Н. В. Іванова). У цьому контексті ціннісні орієнтації вчителя виступають як залежна змінна. В інших дослідженнях вивчається вплив ціннісних орієнтацій педагога на окремі професійно важливі якості (наприклад, на індивідуальний стиль педагогічного спілкування) без виходу на навчальну успішність (В. М. Галузьяк). При цьому, як правило, вивчаються давно відомі, виділені М. Рокічем та В. Ядовим ціннісні орієнтації, які вже стали класичними.

Ціннісні орієнтації розглядаються як складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особистості та визначає загальний підхід людини до світу [3]. Як відмічають деякі вітчизняні дослідники, ціннісні орієнтації – це такий елемент структури особистості, який характеризує загальну спрямованість людини на мету та способи діяльності, має суб'єктивно-об'єктивну основу та являє собою «серцевину» особистості [10]. Водночас С. Д. Максименко наголошує на тому, що спрямованість особистості являє собою об'єднання найважливіших цінностей та смислоутворюючих мотивів, котрі роблять життя людини структурованим, упорядкованим, цілеспрямованим [5]. Слід розрізняти цінності, під якими дослідники розуміють духовні загальнолюдські принципи, які з часом немов уплітаються в структуру особистості, та ціннісні орієнтації – певні переконання особистості стосовно важливості даних цінностей.

На початку ХХІ ст. з'явилася нова класифікація людських цінностей, яка була розроблена в рамках позитивної психології – нового напрямку в досліджен-

нях психології особистості. У цю класифікацію входять виключно позитивні цінності, які базуються на загально визнаних людських чеснотах, представлених у різних культурах, та не можуть бути притаманні індивідуумам, що мають ті чи інші психічні захворювання [14].

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування ролі позитивних цінностей педагогів і пов'язаних із ними властивостей особистості у зумовленні навчальної успішності їхніх учнів.

Для з'ясування механізму цього зв'язку необхідно зазначити, що представники позитивної психології запропонували новий підхід до вивчення психологічної реальності, розглядаючи все різноманіття проявів психічного під дещо іншим кутом зору, ніж це розглядалося раніше. Справа в тому, що у межах позитивної психології вивчаються закономірності повноцінного (успішного) функціонування психічно здорової особистості [7]. За висловом одного з провідних представників позитивної психології М. Селігмана, перед позитивними психологами стоїть завдання «синтезу накопиченого психологічного знання та створення на цій основі науково обґрунтованої теорії про те, що робить життя людини таким, щоб варто було жити» [17]. Позитивна психологія за останні 10 років набула значного поширення та розвитку в Америці та країнах Європи і її представниками проведені фундаментальні теоретичні та експериментальні дослідження, що дозволили накопичити великий фактичний матеріал щодо факторів, які сприяють психологічному благополуччю людини та збереженню її психічного здоров'я. Зокрема, визначають виняткову роль позитивних емоцій, надії, позитивних цінностей особистості у переживанні так званого автентичного щастя.

Зміщення акцентів із вивчення дезадаптивних, неконструктивних рис особистості на пізнання тих рис, які притаманні повноцінно функціонуючій та психологічно благополучній людині, з одного боку виступає як спроба компенсувати істотний розрив між накопиченими знаннями про відхилення від нормального психічного функціонування та між знаннями про психологічне здоров'я, а з іншого – відкриває нові перспективи досліджень ролі «сильних» рис особистості в забезпеченні її ефективної професійної діяльності. Отже вивчення позитивних цінностей педагога дозволить зробити наступний важливий крок у дослідженні психологічних аспектів навчальної успішності учнів.

Теоретичне обґрунтування впливу позитивних цінностей на навчальну успішність. Виділені «цінності в дії» проявляють себе як стійка диспозиція до певних форм активності та інтерпретації життєвих подій. Ключову роль відіграє можливість свідомого вибору педагогом тих чи інших позитивних цінностей, на основі яких сформулюються «сильні» властивості його особистості. Це принципово відрізняє «сильні» риси від стильових рис особистості (темперамент, характер), які значною мірою обумовлені біологічно [11]. Слід також зауважити, що «сильні» риси характеру відповідають за змістовне наповнення діяльності педагога, а стильові риси – за форму здійснення цієї діяльності. Таким чином, позитивні цінності, що інтеріоризувалися, являють собою інтегральні особистісні утворення та регулюють активність особистості на всіх рівнях її функціонування, визначаючи особистісну спрямованість педагога.

Змістові характеристики виділених американськими дослідниками універсальних чеснот, які включають найважливіші ознаки особистості як суб'єкта життєдіяльності, а саме як суб'єкта пізнавальної діяльності, активності та взаємодії з іншими [7], дають можливість зробити припущення про важливу роль наявності в структурі особистості педагога зазначених цінностей для досягнення цілей педагогічного процесу. Враховуючи специфіку змісту професійної діяльності педагога та пам'ятаючи, що вчитель при проведенні уроків виконує дві основні функції – передачі знань учням та їх перевірки (оцінювання), – ми припускаємо, що найбільш професійно важливими позитивними цінностями педагога є «Му-

дрість», «Гуманність» та «Справедливість». «Сильні» риси особистості педагога, які формуються на базі цих цінностей, а саме: любов до пізнання, постійний інтелектуальний розвиток та накопичення інформації, доброзичливість, соціальний інтелект, урахування індивідуальності та інтересів кожного учня, об'єктивність та справедливість можуть забезпечувати ефективне виконання педагогом покладених на нього функцій. На сьогоднішній день у попередніх дослідженнях [8; 9] уже доведено, що в цій тріаді цінностей «Мудрість» відіграє ключову роль для професійної компетентності вчителя та його задоволеності собою як професіоналом, а «Справедливість» та «Гуманність» являються похідними від неї.

Психологічний механізм можливого благочинного впливу цих цінностей на навчальну успішність досить складний та включає емоційний та когнітивний компоненти. Дослідження ролі наявності в структурі особистості педагога позитивних цінностей в попередженні емоційного вигорання показали, що високий рівень когнітивних здібностей, в основі яких лежить цінність «Мудрість», забезпечує здатність педагога ефективно виконувати функцію трансляції знань, сприяє виникненню відчуття власної професійної ефективності та запобігає виникненню емоційного вигорання [8]. Це означає, що педагог, який дотримується позитивних цінностей, виявляється більш захищеним від появи емоційного вигорання і спроможний створювати оптимальну для навчання психологічну атмосферу. Наслідком забезпечення такої психологічної атмосфери є домінування в учнів позитивних емоцій над негативними, що, як доведено одним із провідних представників позитивної психології Б. Фредріксоном, сприяє розкриттю інтелектуального потенціалу, підвищенню рівня пізнавальної активності та креативності [14].

Одним із психологічних механізмів адаптації дітей до вимог школи є наслідування. Більшість досліджених педагогів переконані в тому, що з часом діти стають схожими на своїх учителів. Російський дослідник Д. Р. Мерзлякова довела, що виражений синдром емоційного вигорання педагога може призводити до трансформацій особистості дитини, які дуже схожі на зміни, що виникають у педагога, який «вигорів» [6]. Тобто характерними рисами таких дітей стають емоційна холодність, низький рівень емпатії та рефлексії. Відомо, що емоційність учителя – важливий фактор впливу та активізації навчально-пізнавальної діяльності та створення оптимальної для навчання психологічної атмосфери [6]. І саме ця характеристика особистості вчителя страждає у разі появи в нього синдрому емоційного вигорання, що проявляється у формі емоційного виснаження. Отже, низька емоційна включеність педагога, який «вигорів», під час проведення занять може призводити до зниження навчального інтересу та негативно відобразитися на навчальній успішності його учнів. Із цього випливає, що вираженість цінності «Мудрість» педагога буде забезпечувати вищі показники навчальних досягнень учнів, адже саме вона запобігає виникненню емоційного вигорання.

Виникає закономірне питання: якщо діти можуть переймати негативні якості та прояви своїх учителів, чи можуть вони переймати і позитивні? Спираючись на той же механізм наслідування, слід дати позитивну відповідь на це питання. Це ще один важливий компонент механізму позитивного впливу на навчальну успішність таких цінностей, як «Мудрість», «Гуманність» та «Справедливість», який полягає в тому, що переймаючи позитивні цінності та сильні риси характеру своїх педагогів, діти також будуть відчувати власну ефективність в якості як суб'єкта пізнання, так і суб'єкта спілкування. А це, у свою чергу, буде сприяти виникненню відчуття задоволення від навчання та спілкування з педагогом та однолітками, підвищувати мотивацію учіння дітей та відобразитися на навчальних результатах. Крім цього, формування «сильних» рис особистості учня, які пов'язані з цінністю «Мудрість», буде обумовлювати його виражену спрямованість на пізнання, прагнення до засвоєння нової інформації.

Ще один важливий аспект цього механізму полягає в тому, що змістовне наповнення цінності «Мудрість» передбачає вміння людини виокремлювати та аналізувати як негативне, так і позитивне всіх життєвих ситуацій, не перебільшуючи жодної з них. Саме це вміння лежить в основі позитивного мислення. Тобто дотримування учнями цієї цінності може сприяти формуванню в них позитивного мислення, сприяти становленню раціонального оптимізму. З робіт Т. О. Гордєєвої та Є. М. Осіна відомо, що позитивне мислення є важливим фактором навчальних досягнень учнів [1].

Виходячи з того, що наявність у структурі особистості педагога позитивних цінностей та «сильних» рис є показником психологічного благополуччя, слід звернутися до дослідження В. М. Духневича, результати якого показали, що необхідною умовою ефективної діяльності професіонала є його психологічне благополуччя [2]. При цьому автор спирається на структуру психологічного благополуччя, описану К. Рифф. Ця структура включає шість вимірів: автономія, вплив навколишнього середовища, особистісне зростання, доброзичливі стосунки з іншими, наявність життєвої мети та самосприйняття. Основним стрижнем, навколо якого будується психологічне благополуччя, на думку В. М. Духневича, є самоактуалізація в розумінні А. Маслоу. Виходячи з того, що професія педагога, як і професія психолога багато в чому споріднені та відносяться до типу «людина–людина» отримані результати можна перенести і на професійну діяльність педагога.

На користь провідної ролі позитивних цінностей та «сильних» рис особистості педагога в забезпеченні навчальної успішності свідчать результати проведеного нами пошукового дослідження серед вчителів двох середніх загальноосвітніх шкіл м. Кривий Ріг. Вибірка з 51 вчителя за допомогою статистичних методів класифікації була поділена на дві частини (кластери). До першого кластера увійшли педагоги з низьким рівнем вираженості позитивних цінностей та високим ступенем вираженості симптомів емоційного вигорання (24 вчителів). Другий кластер склали педагоги з високим рівнем вираженості позитивних цінностей та відсутністю симптомів емоційного вигорання (27 вчителів). У вчителів з другого кластера в структурі позитивних цінностей провідні місця займають такі цінності як «Мудрість», «Гуманність», «Справедливість». Найчастіше на перше місце виходить цінність «Справедливість» (68 % учителів із другого кластера). У педагогів із першого кластера ці позитивні цінності на перших місцях ієрархії зустрічаються рідше, а цінність «Поміркованість» має домінуючу позицію на відміну від вчителів «позитивного» кластера.

На рівні тенденції встановлено, що учні вчителів із другого кластера активніше беруть участь в олімпіадах як шкільного, так і районного рівня та мають більшу кількість призових місць. Крім цього, також на рівні тенденції, виявлено, що вчителі «позитивного» кластера мають більшу кількість учнів, які за результатами міністерських контрольних робіт мають достатній та високий рівні знань із відповідних дисциплін. Такі попередні дані дають можливість сподіватися на те, що за допомогою збільшення вибірки досліджуваних та підключення до дослідження самих учнів (вивчення навчальної мотивації, позитивних цінностей, емоційного стану на уроках), можна буде довести нашу гіпотезу більш переконливо.

Спираючися на викладене вище, можна зробити припущення, що в перспективі в процедуру атестації педагогічних кадрів для отримання висновку про посадову відповідність та ступінь компетентності педагогів як один із важливих аспектів слід включити дослідження їхніх позитивних цінностей та ієрархії «сильних» рис.

Здійснений аналіз вірогідного зв'язку позитивних цінностей педагога з навчальною успішністю його учнів дозволяє сформулювати декілька важливих пи-

тань у рамках окресленої проблематики, пошук відповіді на які потребує подальших наукових досліджень. Наприклад, чи є різниця в стратегіях оцінювання навчальних досягнень учнів педагогами з різними ієрархіями позитивних цінностей? Важливим для подальшого дослідження цієї проблематики є питання про те, яка конкретно структура ієрархії цінностей педагога є найбільш оптимальною з точки зору її благотворного впливу на навчальні досягнення учнів? А також чи відіграють певні цінності в структурі особистості педагога (наприклад, «Мудрість») однаково важливу роль для навчальних показників як в умовах вищого навчального закладу, так і в умовах середнього навчального закладу? Можливо, для високих навчальних досягнень учнів загальноосвітніх закладів та задоволеності своєю професійною діяльністю у педагога основну роль будуть відігравати інші цінності (наприклад, «Справедливість»? Адже в середньому навчальному закладі, на відміну від вищого, висуваються інші вимоги до інтелектуальних здібностей педагога, стратегії і тактики ведення занять (у ВНЗ, наприклад, викладач орієнтується на знання студентів, а в школі – на дисципліну). А учні, перебуваючи в іншій віковій категорії, відрізняються від студентів як за особливостями емоційної та мотиваційної сфер, так і за особливостями когнітивної сфери. Це означає, що школярі можуть мати інші потреби та очікування в процесі педагогічної взаємодії з учителем.

Висновки. 1. Проблема вивчення психологічних детермінант навчальної успішності є актуальною для сучасної психології. У статті здійснено аналіз існуючих досліджень психологічних факторів, що впливають на результативність навчальної діяльності учнів та встановлено, що серед них значна кількість присвячена впливу саме особистісних характеристик учителя як керівника педагогічного процесу на навчальні успіхи учнів. Однак серед них практично відсутні роботи, присвячені вивченню ціннісних орієнтацій вчителя в аспекті їх взаємозв'язку з навчальною успішністю. Дослідження ж можливого зв'язку позитивних цінностей з навчальними досягненнями взагалі відсутні.

2. «Цінності в дії», являючи собою інтегральні особистісні утворення проявляються як стійка диспозиція до певної оцінки і реагування на життєві події та регулюють активність особистості на всіх рівнях її функціонування, визначаючи домінуючий зміст особистісної спрямованості.

3. Психологічний механізм можливого благочинного впливу позитивних цінностей педагога на навчальну успішність учнів досить складний та включає емоційний та когнітивний компоненти. Учителі, в яких позитивні цінності, важливі для виконання професійних обов'язків, є вираженими, більше задоволені власною професійною діяльністю і, як наслідок, менше страждають від синдрому емоційного «вигорання». Такі педагоги створюють оптимальну для навчання психологічну атмосферу на уроці, сприяють формуванню позитивного мислення, ефективно співробітничать з учнями, розкривають їхні чесноти та здібності, таким чином підвищуючи мотивацію до навчання. Діти, наслідуючи особливості особистісної спрямованості, характеристик емоційної та когнітивної сфери вчителя з такими позитивними цінностями, як «Мудрість», «Гуманність», «Справедливість», можуть досягати більших успіхів у навчанні.

4. Позитивні цінності та «сильні» риси особистості вчителя повинні підлягати оцінці при проведенні атестації педагогічних кадрів для отримання висновку про посадову відповідність та ступінь професійної компетентності педагога.

Бібліографічні посилання

1. Гордеева Т. О. Позитивное мышление как фактор учебных достижений старшеклассников / Т. О. Гордеева, Е. Н. Осин // Вопросы психологии. – 2010. – № 1. – С. 24–33.

2. **Духневич В. М.** Психологічне благополуччя професіонала як умова його ефективної діяльності (на прикладі професії психолога) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / В. М. Духневич. – К., 2002. – 23 с.
3. **Кирилова Н. А.** Ценностные ориентации в структуре интегральной индивидуальности старших школьников / Н. А. Кирилова // Вопросы психологии, 2000. – № 4. – С. 29–38.
4. **Кулеша М. М.** Стиль педагогічного спілкування вчителя початкових класів школи-інтернату як чинник мотивації учіння дітей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / М. М. Кулеша. – Івано-Франківськ, 2004. – 21 с.
5. **Максименко С. Д.** Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – К. : Изд-во ООО «КММ», 2006. – 240с.
6. **Мерзлякова Д. Р.** Синдром профессионального «выгорания» и метаиндивидуальность педагога / Д. Р. Мерзлякова // Психологическая наука и образование, 2009. – №1. – С. 55–61.
7. **Носенко Е. Л.** Сучасні напрями зарубіжної психології: Психологія особистості : підр. / Е. Л. Носенко, І. Ф. Аршава. – Д. : Вид-во ДНУ, 2009. – 240 с.
8. **Носенко Е. Л.** Новий підхід до дослідження «цінностей у дії»: переваги, досвід, застосування для вивчення чинників емоційного вигорання педагога / Е. Л. Носенко, Н. В. Грисенко // Зб. наук. пр. К-ПНУ ім. І. Огієнка Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології. – 2010. – Вип. 10. – С. 490–500.
9. **Носенко Е. Л.** Новий підхід до попередження емоційного вигорання педагога у світлі ідей позитивної психології / Е. Л. Носенко, Н. В. Грисенко // Вісник ДНУ. Серія «Педагогіка і психологія». – 2010. – Вип. 16. – С. 69–78.
10. **Окса М. М.** Формування ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі вивчення загальнопедагогічних дисциплін / М. М. Окса // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – Зб. ст. : Вип. 5. – К. : Пед. преса, 2003. – С. 221–228.
11. Основы психодиагностики / под ред. А. Г. Шмелева. – Ростов-на-Дону : САМАРА, 1996. – 540 с.
12. **Погрібна О. Д.** Психолого-педагогічні засади об'єктивності оцінювання вчителем успішності навчальної діяльності школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. Д. Погрібна. – О., 2002. – 20 с.
13. **Росоха В. О.** Емоційність у взаємостосунках викладача вищого навчального закладу з курсантами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 – «Педагогічна та вікова психологія» / В. О. Росоха. – Х., 1997. – 22 с.
14. **Селигман М.** Новая позитивная психология: Научный взгляд на счастье и смысл жизни / М. Селигман; пер. с англ. – М. : Изд-во «София», 2006. – 368 с.
15. **Трегубова Н. А.** Влияние стиля педагогического общения учителя на темп умственного развития и учебные результаты младших школьников : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. А. Трегубова. – М., 2002 – 206 с.
16. **Чебыкин А. Я.** Проблема эмоциональной регуляции учебно-познавательной деятельности учащихся / А. Я. Чебыкин // Вопросы психологии, 1987. – №6. – С. 42–47.
17. **Seligman M.** Positive Psychology Progress. Empirical Validation of Interventions / M. Seligman, T. Steen, N. Park, C. Peterson // American Psychologist, July-August. – 2005. – P. 446–452.

Надійшла до редколегії 25.05.2011.